



Univerzitet u Beogradu
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

ISTRAŽIVANJA U SPECIJALNOJ EDUKACIJI I REHABILITACIJI

BEOGRAD 2009.

UNIVERZITET U BEOGRADU -
FAKULTET ZA SPECIJALNU EDUKACIJU I REHABILITACIJU
UNIVERSITY OF BELGRADE -
FACULTY OF SPECIAL EDUCATION AND REHABILITATION

*Istraživanja u specijalnoj
edukaciji i rehabilitaciji*

*Research in Special Education and
Rehabilitation*

Priredio / Edited by
Prof. dr Dobrivoje Radovanović

Beograd / Belgrade
2009

EDICIJA: RADOVI I MONOGRAFIJE

Izdavač:
Univerzitet u Beogradu -
Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji

- Za izdavača:** Prof. dr Dobrivoje Radovanović, dekan
- Urednik edicije:** Prof. dr Zorica Matejić-Đuričić
- Uređivački odbor:**
- Prof. dr Dobrivoje Radovanović
 - Prof. dr Dragan Rapačić
 - Prof. dr Nenad Glumbić
 - Prof. dr Sanja Đoković
 - Doc. dr Vesna Vučinić
 - Prof. dr Mile Vuković
 - Prof. dr Svetlana Slavnić
- Recenzenti:**
- Maria Elisabetta Ricci,
Univerzitet "La Sapienza", Rim, Italija
 - Dr sci. Vlasta Zupanc Isoski,
Univerzitetni klinički centar Ljubljana,
KO za vaskularnu nevrologiju in intenzivno terapiju,
Služba za nevrorehabilitaciju - logopedija Ljubljana,
Slovenia

Štampa:
„Planeta print“, Beograd

Tiraž:
200

Objavlivanje ove knjige je pomoglo Ministarstvo za nauku i tehnološki razvoj.

Nastavno-naučno veće Univerziteta u Beogradu - Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju donelo je Odluku 3/9 od 8.3.2008. godine o pokretanju Edicije: Radovi i monografije.

Nastavno-naučno veće Fakulteta za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju Univerziteta u Beogradu, na redovnoj sednici održanoj 14.4.2009. godine, Odlukom br. 3/53 od 23.4.2009. godine, usvojilo je recenzije rukopisa Tematskog zbornika "Istraživanja u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji"

ISBN 978-86-80113-84-5

**EDITION:
ARTICLES AND MONOGRAPHS**

Publisher:
University of Belgrade -
Faculty of Special Education and Rehabilitation

Research in Special Education and Rehabilitation

- For Publisher:** dr. Dobrivoje Radovanović, dean
- Edition Editor:** dr. Zorica Matejić-Đuričić
- Editorial Board:**
- dr. Dobrivoje Radovanović
 - dr. Dragan Rapaić
 - dr. Nenad Glumbić
 - dr. Sanja Đoković
 - dr. Vesna Vučinić
 - dr. Mile Vuković
 - dr. Svetlana Slavnić
- Reviewers:**
- Maria Elisabetta Ricci,
University "La Sapienza", Roma, Italy
 - Dr sci. Vlasta Zupanc Isoski,
University clinical center Ljubljana, Slovenia

Printing:
„Planeta Print“, Belgrade

Circulation:
200

Publication of this Book supported by Ministry of Science and Technology Development.

*Scientific Council of the Belgrade University - Faculty of Special Education and
Rehabilitation made a decision 3/9 from March, 8th 2008 of issuing
Edition: Articles and Monographs.*

*Scientific Council, Faculty of Special Education and Rehabilitation
University of Belgrade, at the regular meeting held on April, 14.th 2009 the Decision
N^o 3/53 of April, 23th 2009, adopted a Thematic review manuscripts collection of
“Research in Special Education and Rehabilitation “*

ISBN 978-86-80113-84-5

FAKTORSKA STRUKTURA SKALA ZA PROCENU STAVOVA PREMA OSOBAMA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

Nenad Glumbić, Ivona Milačić-Vidojević, Svetlana Kaljača

Univerzitet u Beogradu - Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju

Stavovi izražavaju dispozicije koje čine da se ponašamo na određeni, stereotipni, pa prema tome, i predvidljivi način. Važnost izučavanja stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću bazira se na pretpostavci da je diskriminatorско ponašanje prema ovim osobama uglavnom uslovljeno negativnim stavovima.

Cilj ovog istraživanja je da se ispita faktorska struktura dve skale za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću: Skale za procenu stavova prema životu osoba sa intelektualnom ometenošću u zajednici, kao i Inventara za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću.

Uzorak je činilo 678 studenata Univerziteta u Beogradu, oba pola, starosti između 18 i 34 godine. Svi ispitanici su odgovorili na pitanja obuhvaćena navedenim skalama, a osim toga su popunili i Marlo-Kraun Skalu socijalno poželjnih odgovora. Za svaku od podskala izvršena je faktorska analiza, s tim što je ekstrakcija faktora izvršena metodom analize glavnih komponenti bez rotacije.

Dobijeni podaci pokazuju da svaka podskala predstavlja samo jedan faktor, što znači da ajtemi obuhvaćeni jednom podskalom zaista konstituišu originalne podskale.

Cljučne reči: intelektualna ometenost, faktorska struktura, stavovi

UVOD

Stavovi odražavaju našu predispoziciju da se prema članovima određenih društvenih grupa ponašamo na stereotipan i predvidljiv način (Hunt & Hunt, 2000). Rukovođeni činjenicom da stavovi, kao odraz duboko ukorenjenih vrednosti, usmeravaju naše ponašanje, socijalni psiholozi su počeli intenzivno da ih izučavaju još tridesetih godina prošlog veka. Posebno je važno ispitivanje stavova prema osobama sa ometenošću, budući da je uočena snažna povezanost između negativnih stavova i diskriminatorскоg ponašanja prema ovoj društvenoj grupi (Millington et al., 1996).

Generalizovanim stavom prema osobama sa ometenošću ignorišu se individualne varijacije koje postoje unutar ove, veoma široke grupe (Thomas, 2001). Mere koje uključuju multidimenzionalne aspekte stavova i razmatraju varijacije stavova između različitih grupa osoba sa ometenošću smatraju se prihvatljivijim za predviđanje dispozicija ponašanja. Stavovi se, kao dispozicija, mogu ispitivati preko svojih manifestacija ili karakterističnih indikatora.

Tri forme upitničke tehnike, koje se inače upotrebljavaju za ispitivanje stavova, korišćene su i prilikom ispitivanja stavova prema ometenim osobama. Te se tehnike ispitivanja mogu podeliti na direktne, poludirektne i indirektne (Fajgelj, Kuzmanović, Đukanović, 2004).

DIREKTNE TEHNIKE ISPITIVANJA STAVOVA

Direktne metode merenja stavova su one u kojima su ispitanici informisani o učestvovanju u merenju stavova ili su svesni toga samom prirodom ispitivanja (Livneh, Antonak, 1994). Direktne mere su najčešće korišćene i široko poznate mere stavova prema osobama sa ometenošću. One uključuju pregled mišljenja, intervju, upitnike, sociometrijske tehnike, skale poređenja, skale socijalne distance, skale rangiranja (Antonak, Livneh, 1994). U poslednjih 50 godina istraživači su razvili brojne mere koje koriste direktne metode u ispitivanju stavova prema grupama osoba sa ometenošću. Najpoznatija direktna metoda merenja stavova prema osobama sa ometenošću je Skala prihvatanja ometenosti (Linkowski, 1971), (*Acceptance of Disability Scale*). Nju čini inventar direktnog samoizveštaja. Ona meri stavove osoba sa ometenošću u odnosu na prihvatanje sopstvene ometenosti. Skala je konstruisana sa ciljem odražavanja promena u sistemu vrednosti tokom procesa prihvatanja ometenosti, kako je istakla Rajtova (Wright, 1960). Ona se smatra psihometrijski pouzdanom skalom i korisnim instrumentom u rehabilitacionom savetovanju, istraživanju i praksi (Yuker, 1988).

Osamdesetih godina prošlog veka kreirana je Skala pitanja o ometenosti (*Issues in Disability scale*) za merenje afektivne i kognitivne komponente stavova prema osobama sa fizičkom ometenošću (Makas, Finnerty, Sigafos, Reiss, 1988). Skala je korisna multidimenzionalna mera stavova jer uključuje specifične ajteme vezane za ometenost koji mere stavove u raznim kontekstima i različitim socijalnim distancama (npr. intimnost, površan kontakt, indirektni kontakt).

Najkorišćenija skala u literaturi koja direktno meri stavove prema grupama osoba sa ometenošću, od strane samih korisnika servisa kao i osoba bez ometenosti, je Skala stavova prema ometenim osobama (*Attitudes Towards Disabled Persons Scale*, Yuker et al., 1986). Skala merenja je bila bazirana na pretpostavci da stavovi variraju u pogledu stepena u kome se osobe sa ometenošću opažaju sličnim ili različitim u odnosu na osobe bez ometenosti. Visok stepen uočene razlike između osoba sa i bez ometenosti je povezan sa negativnim stavovima i obratno. Skala je kritikovana zbog jednodimenzionalnosti merenja (Thomas, 2001) i mogućnosti ispitanika da lažira odgovore u pozitivnom svetlu (Onuoha, 1992).

Primarno ograničenje direktnog merenja stavova je pristrasnost u pogledu individualne reaktivnosti na činjenicu da se osoba ispituje. Ispitanici izloženi direktnom merenju stavova mogu ispoljiti neke oblike ponašanja koji ugrožavaju validnost prikupljenih podataka (Livneh, Antonak, 1994):

- pružaju odgovore koji se priklanjaju hipotezi istraživača
- žele da ostave dobar utisak o sebi kao o osobi širokih shvatanja
- pokušavaju da sabotiraju merenje namerno dajući netačne odgovore
- odbijaju da pruže odgovore zbog nezainteresovanosti za predmet merenja
- odbijaju da pruže odgovore zbog straha od otkrivanja atipičnih pogleda na stvari ili

- poriču socijalno nepoželjan odgovor i otkrivaju samo socijalno prihvaćene odgovore

POLUDIREKTNE TEHNIKE ISPITIVANJA STAVOVA

Nedostaci direktnih tehnika za ispitivanje stavova mogu se bar donekle ublažiti primenom poludirektnih tehnika. U ovim tehnikama se polazi od pretpostavke da je ispitaniku lakše da iskaže niz sudova o pojedinim svojstvima ometene osobe ili prirodi njenih relacija sa drugim osobama, nego da izrazi neki opšti, globalni stav.

Skale stavova čije smo faktorske strukture ispitali u ovom radu predstavljaju primer upitnika za poludirektno ispitivanje stavova.

INDIREKTNE TEHNIKE ISPITIVANJA STAVOVA

Indirektne mere stavova su one u kojima ispitanik nije svestan da se njegovi stavovi mere. Indirektna merenja se organizuju u četiri kategorije:

- ispitanici nisu svesni da se njihovi stavovi opserviraju ili mere (bihevioralna opservacija)
- ispitanici su svesni da su posmatrani, ali nisu svesni svrhe merenja (projektivne tehnike)
- ispitanici su namerno prevareni u pogledu svrhe merenja (prerušene tehnike)
- svesni su merenja, ali su pasivni učesnici u merenju (fiziološke metode) (Livneh, Antonak, 1994; Yucker, 1988).

Indirektne metode i instrumenti koji su adaptirani za korišćenje u istraživanjima stavova prema grupama osoba sa ometenošću uključuju metod izbora greške (Hammond, 1948), tehniku randomiziranih odgovora (Warner, 1965), impliciti asocijativni test (Greenwald, McGhee, Schwartz, 1998) i združenu analizu.

Metod izbora greške je adaptiran za merenje stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću (Antonak, 1994) i osobama sa epilepsijom (Antonak, Livneh, 1995). Ovaj metod se sastoji iz testa sa multiplim izborom odgovora opšteg znanja o specifičnim temama i zahteva od ispitanika da izabere odgovor među netačnim ponuđenim odgovorima. Primarna pretpostavka ovog metoda je da konzistentnost i direkcija grešaka ispitanika predstavljaju meru implicitnih stavova.

Tehnika randomiziranih odgovora (Warner, 1965) je korisna u ispitivanju osetljivih socijalnih stavova jer randomizirana sredstva sprečavaju istraživača da traži za odgovorima individualnih učesnika. Iako je ovaj instrument koristan za indirektno merenje učestalosti negativnih stavova prema ometenosti u populaciji (Antonak, Livneh, 1994), neki istraživači ispoljavaju oprez u korišćenju ove tehnike budući da je ona skupa i naporna i da, prema njihovom mišljenju, ne doprinosi dobijanju korisnih informacija (Yucker, 1994).

Implicitni asocijativni test (Greenwald et al. 1998) predstavlja značajan doprinos razvoju merenja implicitnih stavova u socijalnoj psihologiji. Test je kompjuterski instrument koji meri latencu u udarcu na tastaturi prilikom diskriminacije dve varijable, target pojma i atributivne dimenzije. Instrument se smatra korisnim za procenu razlika u evaluativnim asocijacijama kod socijalnih kategorija

kao što su rasne i religijske grupe. Stavovi prema grupama osoba sa ometenošću još uvek nisu ispitani jer je test podložan pristrasnosti koja može da maskira socijalno nepoželjne asocijacije.

Združena analiza je oruđe za ispitivanje tržišta koje se koristi za analizu složenog procesa donošenja odluka. Adaptiran je za merenje stavova prema ometenosti. Analiza omogućava realno predstavljanje načina kojim ispitanik procenjuje i rangira preferencije za različite karakteristike osoba sa ometenošću. Ovaj pristup se koristi u merenju stavova prema osobama sa ometenošću u kros-kulturalnim studijama i u rangiranju preferencija karakteristika osoba sa ometenošću prema demografskom i socijalnom kontekstu (Chan et al. 2002).

STAVOVI PREMA OSOBAMA SA INTELEKTUALNOM OMETENOŠĆU

Suština sagledavanja fenomena intelektualne ometenosti kroz socijalni koncept sadržana je u činjenici da se ova pojava odnosi na lična ograničenja koja predstavljaju bazični nedostatak pri pokušaju funkcionisanja osoba sa ovim tipom ometenosti u društvu. Zbog toga se njihove mogućnosti i perspektive razvoja moraju razmatrati u kontekstu socijalne sredine, ličnih karakteristika i potrebe za individualizovanom podrškom.

Kvalitet interakcije koja se uspostavlja između osobe sa intelektualnom ometenošću i sredine koja je okružuje ima više nivoa implikacija za razvoj te osobe. Jedna od njih je i formiranje slike o sebi, koja se pretežno razvija pod uticajem mišljenja i stavova drugih o nama, zatim na osnovu stečenog iskustva u kontaktima sa okolinom, kao i socijalnog, emocionalnog i telesnog samosagledavanja (Alfirev, 2004). Za efikasan razvoj identiteta neophodno je da osoba ima određeni nivo sigurnosti u vlastite sposobnosti, kao i razvijeno samopoštovanje – vrednost koja odražava kvalitet slike koju imamo o sebi. Razvoj ličnog identiteta predstavlja značajan preduslov za socijalnu integraciju, pri čemu treba imati u vidu da će od uspešnosti ovog procesa u velikoj meri zavisiti i stečeno samopoštovanje (Teodorović, 1997). Zbog toga kvalitet stavova koje jedno društvo ima prema osobama sa intelektualnom ometenošću može u značajnoj meri, pored ostalih faktora, odrediti obeležja socijalne uloge koju će ta osoba imati u budućnosti.

Personalni stavovi prema nekoj pojavi predstavljaju sublimaciju iskustva i znanja koje osoba ima o onome prema čemu se određuje i mogu imati tendenciju pozitivnog ili negativnog reagovanja. Struktura stavova je uvek, u određenoj meri, zavisna i od socio-kulturnog, ekonomskog i političkog diskursa, kao i od demografskih karakteristika pojedinca kao što su nivo obrazovanja, pol, uzrast i sl. (Najman Hižman i dr., 2008).

Odnos prema osobama sa intelektualnom ometenošću je često obojen predrasudama, kao i netačnim ili nedovoljnim informacijama koje šira socijalna sredina ima o ovoj manjinskoj grupi. U tom smislu, iskustvo koje bi bilo bazirano na poznavanju ovih osoba, kontaktima, komunikaciji ili nekim zajedničkim socijalnim aktivnostima bi trebalo da bude osnov za formiranje pretežno pozitivnih stavova, što i potvrđuju mnoga istraživanja u ovoj oblasti. Međutim, istraživači navode i potpuno suprotne nalaze. Tako su pozitivni socijalni stavovi studenata Univerziteta u Beogradu koji se edukuju za tzv. pomažuće profesije u obrnutoj korelaciji sa prethodnim iskustvom, što navodi na zaključak da to iskustvo nije

potkrepilo formiranje pozitivnog stava (Matejić-Đuričić, Đuričić, 2007). Nasuprot ovima rezultatima, u literaturi nalazimo podatke koji potvrđuju činjenicu da obrazovanje u oblasti specijalne edukacije, čak i kada je reč o početnim kursevima, ima pozitivan uticaj na stavove studenata prema osobama sa intelektualnom ometenošću (Rice, 2009).

Rezultati istraživanja u Hrvatskoj koje je imalo za cilj da utvrdi kvalitet stavova građana prema osobama sa različitim tipovima ometenosti, kao i uticaj različitih sociodemografskih karakteristika ispitanika prema tim stavovima, pokazalo je da velika većina ispitanika (72%) ima dovoljno saznanja o intelektualnoj ometenosti. Iako dobijeni rezultati ukazuju na generalni trend da osobe sa ometenošću treba integrisati u društvo, kada je reč o deci sa intelektualnom ometenošću, trećina ispitanih (34%) smatra da ih je potrebno izdvojiti iz zajednice. Nivo obrazovanja se pokazao kao značajan faktor koji određuje ovakav stav. Naime, osobe sa nižim nivoom obrazovanja su češće zastupale stav protiv integracije ove dece (Najman Hižman i dr., 2008).

Nezavisne varijable kao što su pol ispitanika, prethodno iskustvo i tip ometenosti prema kome se definišu stavovi, pokazale su se kao veoma značajne i u proceni odnosa koje imaju deca prema svojim vršnjacima sa intelektualnom ometenošću (Daunov sindrom), odnosno sa telesnom invalidnošću. Istraživanje je obuhvatilo 202 dece državnih škola u Velikoj Britaniji, uzrasta između 9 i 12 godina. Cilj je bio procena stavova dece prema različitim tipovima ometenosti (intelektualna, fizička i poremećaj ponašanja) primenom PATHS-a (*Peer Attitudes Towards the Handicapped Scale*, Bagley & Green, 1981).

Rezultati inicijalnog istraživanja (ispitanici nisu imali informacije o deci sa intelektualnom ili telesnom ometenošću) su pokazali da ukupan uzorak ima pozitivniji odnos prema vršnjacima sa intelektualnim, nego prema onima sa telesnim poremećajem, pri čemu su prema ovoj drugoj grupi devojčice u proseku pozitivnije orijentisane od dečaka. Finalni rezultati (procena po dobijanju opisa i karakteristika dece sa ova dva tipa ometenosti) ukazuju na pozitivnu promenu u stavovima prema vršnjacima sa poremećajima u intelektualnom razvoju, dok je odnos prema deci sa telesnom ometenošću postao prevalentno negativniji, naročito kod dečaka. Tip poremećaja pokazao se kao značajan faktor i u delu istraživanja koje je imalo za cilj procenu socijalnih potencijala ispitivane dece za druženjem sa ometenom decom. Ispitanici koji su u finalnoj proceni na PATHS-u ispoljili pretežno negativne stavove prema deci sa telesnom ometenošću, imali su negativan odnos i prema mogućem prijateljstvu sa ovom grupom. Ovaj tip odnosa nije uočen kada je reč o deci sa poremećajima u intelektualnom razvoju. Autori ovakav nalaz tumače pretpostavkom da ispitanici nedovoljno dobro razumeju problem intelektualne ometenosti, te da se ova deca na primenjenoj Skali uglavnom označavaju kao deca koja imaju probleme u nastavnom procesu. S druge strane, skala kojom je utvrđivan potencijal za druženjem, uglavnom opisuje moguće socijalne situacije vezane za vanškolske aktivnosti tako da eventualne poteškoće u učenju postaju irelevantan faktor u toj vrsti socijalnih odnosa (Laws, Kelly, 2005).

Komparativno istraživanje koje je realizovano u Švedskoj i Velikoj Britaniji u cilju procene stavova adolescenata prema osobama sa intelektualnom ometenošću, pokazalo je da u ukupnom uzorku, bez obzira na nacionalno poreklo, ispitanici ženskog pola imaju značajno pozitivniji odnos prema ovoj populaciji od

ispitanika muškog pola (Hastings et al., 1998). Pozitivniji odnos prema socijalnoj integraciji osoba sa intelektualnom ometenošću imaju adolescenti iz Švedske, što se dovodi u vezu i sa nalazom da ispitanici u Britaniji pokazuju niži nivo samoinicijativnosti u uspostavljanju kontakata sa ovom populacijom. Pored ovoga, kao bitan faktor utvrđene diskrepance, autori navode i to da je u Švedskoj progresivno bolje razvijen sistem socijalne podrške ovim osobama, pa su one intenzivnije i kvalitetnije uključene u svakodnevne životne tokove. Time se smanjuju predrasude prisutne kod ostatka društvene zajednice i omogućava socijalna afirmacija osoba sa intelektualnom ometenošću (Hastings et al., 1998).

Individualni sistem vrednosti, koji stičemo vaspitanjem i obrazovanjem pre svega u porodičnom okruženju, a zatim i kroz socijalne odnose sa drugima, ima značajan efekat na formiranje stavova ovog tipa. Istraživanje koje je imalo za cilj procenu stavova studenata specijalne edukacije prema inkluziji dece sa intelektualnom ometenošću u redovan sistem školovanja, pokazalo je da religiozni studenti imaju znatno pozitivniji odnos prema ovom procesu, kao i viši nivo samosvesti u pogledu efikasnosti vlastitog rada sa ovom decom od nereligioznih kolega (Lifshitz, Glaubman, 2002).

Većina eksperata, koji su se bavili proučavanjem problema socijalne integracije osoba sa intelektualnom ometenošću, bilo kroz teorijska razmatranja ili empirijska istraživanja, saglasna je u stavu da se taj proces mora odvijati u dve ravni. Jedna se odnosi na definisanje odgovarajuće nacionalne legislative u ovoj oblasti, dok druga predstavlja dugoročan proces prihvatanja ovih osoba od strane drugih u datom društvu. Smatra se da su aktuelni stavovi koje okruženje zauzima prema ovoj populaciji, presudan prediktivni faktor uspešnosti njihove potpune integracije (Salih, Al Kandari, 2007). Stoga ne treba da čudi činjenica da se u literaturi mogu naći podaci raznorodnih istraživanja, realizovanih u različitim podnebljima i socio-kulturnim kontekstima, koja su imala za cilj upravo procenu kvaliteta tih stavova.

Ukratko ćemo prezentovati rezultate onih istraživačkih projekata u kojima su za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću korišćene skale čijom se faktorskom strukturom bavimo u ovom radu. Reč je zapravo o dve skale:

- Skala za procenu stavova prema životu osoba sa intelektualnom ometenošću u zajednici (*Community Living Attitudes Scale – Mental Retardation Form*, Henry et al., 1996) – CLAS-MR i
- Inventar za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću (*Mental Retardation Attitude Inventory*, Antonak & Harth, 1994) – MRAI.

Polazeći od pretpostavke da bi kvalitetnije znanje o problemu intelektualne ometenosti, kao i neposredni kontakti sa ovim osobama, mogli pozitivno uticati na promenu stavova prema njima, u Kuvajtu je sprovedeno empirijsko istraživanje koje je imalo za cilj da utvrdi efekte dodatne edukacije iz oblasti socijalnog rada sa osobama ometenim u razvoju. Autori istraživanja su uzorkom obuhvatili 61 studenta Koledža za društvene nauke, pri čemu su ukupan uzorak podelili na eksperimentalnu grupu (studenti koji su pohađali pomenuti kurs) i kontrolnu koja je pohađala slične specijalizovane kurseve, ali za populaciju bez ometenosti. U proceni stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću korišćena je MRAI. Globalni rezultati su pokazali da većina ispitanih ukupnog uzorka ima

pretežno negativne stavove na nivou sve četiri poskale, kako u inicijalnoj fazi testiranja (pre edukacije), tako u finalnoj, kao i to da nije uočena signifikantna razlika prosečnih skorova između kontrolne i eksperimentalne grupe (Salih, Al Kandari, 2007). Ovakav nalaz se tumači činjenicom da je u kuvajtskoj tradiciji prisutna višedecenijska segregacija osoba sa intelektualnom ometenošću. Pored toga, izostala je i očekivana efikasnost ponuđenog specijalizovanog kursa, zbog čega je neophodna njegova programska revizija.

Istraživanje sličnog dizajna i uz upotrebu iste skale sprovedeno je i u Japanu, na uzorku od 286 studenata koji se edukuju za različite profesije kao što su: pedagogija, psihologija, ekonomija, mašinstvo, socijalni rad, književnost itd. Utvrđena je korelacija između pozitivnih stavova i nekih nezavisnih varijabli kao što su: tip profesije (budući socijalni radnici i psiholozi su pokazali veću naklonost prema socijalnoj integraciji ovih osoba u odnosu na studente drugih fakulteta), neki vid prijateljstva sa osobama sa IO (značajnost je posebno ispoljena na podskali Lična prava), istovetno radno okruženje i iskustvo proisteklo iz različitih vrsta socijalnih odnosa (Horner-Johnson et al., 2002).

U nekolikim istraživanjima je za procenu stavova prema intelektualno ometenim osobama korišćen CLAS-MR. Tako je Henri sa saradnicima (Henry et al., 1996) ispitao stavove 340 članova osoblja u 120 ustanova za osobe sa intelektualnom ometenošću, mentalnom bolešću i dualnim dijagnozama i stavove 152 ispitanika koji su činili kontrolnu grupu. Rezultati su pokazali da menadžeri i supervizori imaju pozitivnije stavove prema filozofiji života osoba sa IO u zajednici nego zaposleni koji su u direktnom kontaktu sa njima. Osoblje koje je bilo u direktnom kontaktu sa osobama sa IO je navedenu populaciju opažalo manje sličnom sebi od kontrolne grupe i manje je podržavalo isključenje osoba sa IO od kontrolne grupe subjekata. Analiza je pokazala da je trening u inkluzivnoj filozofiji povezan sa inkluzivnim, osnažujućim stavovima kod članova osoblja. CLAS-MR skala je uspela da napravi razliku između kontrolne grupe i osoblja koje je dobilo i koje nije dobilo trening u inkluziji. Izgleda da ekstremni skorovi na CLAS-MR skali mogu da posluže kao skrining za osobe koje imaju negativne stavove prema osobama sa ometenošću i koji ih ne bi činili pogodnim za rad koji podržava inkluziju. Rezultati pokazuju da stavovi prema inkluziji podležu promenama kroz trening. CLAS-MR skala se može koristiti i za evaluaciju treninga iz filozofije života u zajednici, jer je dovoljno senzitivna da meri razlike u stavovima nastale treningom.

Jednim australijskim istraživanjem su identifikovane populacije u zajednici koje su imale različite stavove prema osobama sa intelektualnom ometenošću, a utvrđeni su i faktori koji su imali uticaj na formiranje različitih stavova (Yazbek et al., 2004). Pozitivnije stavove su imali studenti i osoblje koje je radilo sa osobama sa intelektualnom ometenošću u odnosu na osobe opšte populacije. Mlađi ljudi, sa višim obrazovanjem, sa prethodno uspostavljenim kontaktom sa ovim osobama su imali pozitivnije stavove. Oni su manje podržavali principe eugenike, a više paradigmu inkluzije. Manje su naglašavali potrebu za zaštitom osoba sa intelektualnom ometenošću i manje su isticali razliku između osoba sa intelektualnom ometenošću i neurotipičnih osoba. Uglavnom su bili usmereni na osnaživanje, a manje na izdvajanje ovih osoba iz društva. Ovi nalazi su bili konzistentni na svim podskalama CLAS-MR skale.

U već pominjanom radu japanskih autora, osim MRAI-a, korišćen je i CLAS-MR (Horner-Johnson et al., 2002). Podaci pokazuju da osobe koje podržavaju osnaživanje i inkluziju osoba sa intelektualnom ometenošću manje odobravaju mere eugenike. Studija je ispitivala i odnos različitih demografskih varijabli i stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću. Ispitanici koji su imali poznanika ili prijatelja sa ometenošću ili osobe koje su radile sa ovim osobama su više podržavali njihova prava. Studenti čiji je glavni predmet bio iz oblasti „mentalnog zdravlja“ i koji su želeli karijeru u oblasti rada sa osobama sa intelektualnom ometenošću su ispoljili pozitivnije stavove na svim merama stavova.

Komparativna analiza američkog i izraelskog osoblja koje radi sa osobama ometenim u mentalnom razvoju pokazala je da Amerikanci imaju više skorove na subskali osnaživanja, dok je izraelsko osoblje imalo više skorove na podskalama Zaštita i Sličnost. U američkom uzorku osoblje ima više skorove na subskali zaštite i niže skorove na subskali osnaživanja od menadžera. Osoblje u Izraelu ima više skorove na osnaživanju i niže skorove na zaštiti od menadžera. Rezultati pokazuju da kod američkih menadžera postoji veća distanca između rezultata na subskalama osnaživanja i zaštite nego kod osoblja. U izraelskom uzorku, menadžeri imaju veću distancu skorova na istim subskalama u odnosu na osoblje. Kod američkih menadžera razlika u distanci nastaje usled razlika na subskali Zaštite, a kod izraelskih menadžera razlika u distanci nastaje usled razlika na subskali Osnaživanja (Henry et al., 2001).

METOD ISTRAŽIVANJA

Uzorak, mesto i vreme istraživanja

Uzorkom je obuhvaćeno 678 studenata Univerziteta u Beogradu, oba pola, starosti između 18 i 34 godine. Prosečna starost ispitanika bila je 19,62 godine (SD=1,36). Ispitivanjem su obuhvaćeni studenti fakulteta: medicinskih nauka (Medicinski fakultet); društveno-humanističkih nauka (Filozofski fakultet – Odeljenje za psihologiju, Filološki fakultet; Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju, Učiteljski fakultet; Ekonomski fakultet i Fakultet političkih nauka); prirodno-matematičkih nauka (Fizički fakultet i Hemijski fakultet) i tehničko-tehnoloških nauka (Elektrotehnički fakultet).

Ispitivanje je obavljeno na matičnim fakultetima tako što je, u dogovoru sa nastavnicima pojedinih fakulteta, izdvojen jedan nastavni čas za potrebe ovog istraživanja. Prikupljanje podataka je realizovano u školskoj 2007/2008. godini.

Tehnika istraživanja

Stavovi prema osobama sa intelektualnom ometenošću ispitani su Skalom za procenu stavova prema životu osoba sa intelektualnom ometenošću u zajednici (*Community Living Attitudes Scale – Mental Retardation Form*, Henry et al., 1996), kao i Inventarom za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću (*Mental Retardation Attitude Inventory*, Antonak & Harth, 1994).

Skala za procenu stavova prema životu osoba sa intelektualnom ometenošću u zajednici (u daljem tekstu će se koristiti engleski akronim za Skalu – CLAS-MR) sastoji se 40 ajtema grupisanih u četiri podskale: Osnaživanje, Isključivanje,

Zaštita i Sličnost. Ajtemi obuhvaćeni podskalom osnaživanje ukazuju na stavove prema samozastupanju i sposobnostima osoba sa intelektualnom ometenošću (npr. „Osobe sa intelektualnom ometenošću mogu da zakazuju sastanke ili da planiraju konferencije bez pomoći drugih ljudi“). Osmajtema podskale Isključivanje procenjuju tendenciju ispitanika da isključe osobe sa intelektualnom ometenošću iz života zajednice (npr. „Ne bih želeo da mi prvi komšija bude osoba sa intelektualnom ometenošću“). Podskala Zaštite obuhvata sedam ajtema kojima se procenjuje nivo do koga je, prema mišljenju ispitanika, potrebno pružati zaštitu osobama sa intelektualnom ometenošću (npr. „Osobe sa intelektualnom ometenošću trebalo bi da žive u institucijama gde im osoblje može pružiti neophodnu podršku i pomoć“). Stavovi koji se odnose na sličnost osoba sa intelektualnom ometenošću sa neurotipičnim osobama procenjuju se ajtemima podskale Sličnost (npr. „Osobama sa intelektualnom ometenošću treba garantovati ista prava u društvu kao i svim ostalim osobama“).

Inventar za procenu stavova prema osobama sa intelektualnom ometenošću (u daljem tekstu će se koristiti engleski akronim za Inventar – MRAI) obuhvata 29 ajtema grupisanih u četiri podskale: Integracija-Segregacija, Socijalna distanca, Lična prava i Suptilno neprijateljstvo. Podskala Integracija-Segregacija obuhvata sedam ajtema kojima se procenjuju stavovi u vezi sa inkluzijom i segregacijom osoba sa intelektualnom ometenošću u različite aspekte života u zajednici (npr. „Kada osobe koje su intelektualno ometene i one koje to nisu rade zajedno, onda obe grupe radnika imaju od toga izvesne koristi“). Socijalna distanca je podskala kojom se procenjuje (ne)spremnost ispitanika da na bilo koji način bude povezan sa osobom koja je intelektualno ometena (npr. „Dozvolio bih svom detetu da prihvati poziv na rođendansku zabavu koju mu je uputilo dete sa intelektualnom ometenošću“). Lična prava osoba koje bi želele da segregiraju intelektualne ometene osobe procenjuju se istoimenom podskalom koja sadrži sedam ajtema (npr. „Vlasnici zabavnih parkova imaju pravo da odbiju pružanje usluga bilo kojoj osobi, pa prema tome i osoba sa intelektualnom ometenošću“). Neprijateljski stavovi prema osobama sa intelektualnom ometenošću procenjuju se grupom od sedam ajtema podskale Suptilno neprijateljstvo. U originalnom nazivu ove skale koristi se reč latinskog porekla „derogatorno“ koja se u stručnom žargonu najčešće upotrebljava u pravu (npr. „derogatorna klauzula“). Reč je zapravo o neuvažavanju, omalovažavanju i niskom socijalnom vrednovanju koje smo slobodnije preveli kao neprijateljstvo (npr. „Iako se prema osobama sa intelektualnom ometenošću ne postupa baš najbolje one mogle da dobiju ono što žele, samo kada bi bile malo strpljivije“).

Obe skale su Likertovog tipa. Stepenu slaganja sa tvrdnjom iznetom u svakom ajtemu označava se ocenom od 1 do 6. Ocene imaju sledeća značenja:

- 1 – Apsolutno se ne slažem
- 2 – Uglavnom se ne slažem
- 3 – Donekle se ne slažem
- 4 – Donekle se slažem
- 5 – Uglavnom se slažem
- 6 – U potpunosti se slažem

Ispitanicima su podeljeni upitnici sa uputstvom za popunjavanje i upitnikom za prikupljanje opštih podataka na prvoj strani. Uputstvo za popunjavanje je sa-

opšteno i usmeno, uz napomenu da svaki ispitanik ima pravo da zatraži dodatno obrazloženje. Ispitanici su upoznati i sa činjenicom da je ispitivanje anonimno i dobrovoljno, što znači da ne moraju popunjavati upitnike ako to, iz bilo kojih razloga, ne žele. U postavljenim pitanjima korišćen je termin *mentalna retardacija* koji se postepeno napušta u stručnoj literaturi. Mi smo se ipak opredelili za ovaj termin s obzirom na to da je u laičkim krugovima u našoj zemlji ovaj termin još uvek u širokoj upotrebi, pa bi korišćenje sintagme intelektualna ometenost moglo da dovede do nedoumica u pogledu referentnog objekta.

Osim navedenih instrumenata u istraživanju je korišćena i kraća verzija Marlou-Kraun Skale socijalno poželjnih odgovora (Strahan, Gerbasi, 1972). Ovom skalom se ispituje sklonost ispitanika ka davanju socijalno poželjnih odgovora. Iako je ispitivanje bilo anonimno smatrali smo da je ipak potrebno utvrditi da li ispitanici imaju sklonost da daju odgovore na osnovu svog stava prema osobama sa intelektualnom ometenošću ili na osnovu procene koji bi odgovor ispitivači želeli da čuju. Sklonost ispitanika da daju socijalno poželjne odgovore bila je kontrolna varijabla u ovom istraživačkom projektu.

Ispitanici su popunili i kratak demografski upitnik u kome su, osim pola, godina starosti i fakulteta na kome studiraju, navodili i da li imaju neki oblik ometenosti, da li imaju bliskog rođaka ili prijatelja koji je ometen i da li imaju iskustvo u radu sa ometenim osobama. S obzirom na to da je izuzetno mali broj studenata dao potvrdne odgovore na ova pitanja, uticaj navedenih varijabli nije bilo moguće ispitati.

Statistička obrada podataka

Uticaj kontrolne varijable na dobijene rezultate ispitan je jednofaktorskom analizom varijanse. Faktorska struktura primenjivanih skala ispitana je za svaku podskalu posebno, s tim što je kao metoda ekstrakcije korišćena analiza glavnih komponenti bez rotacije.

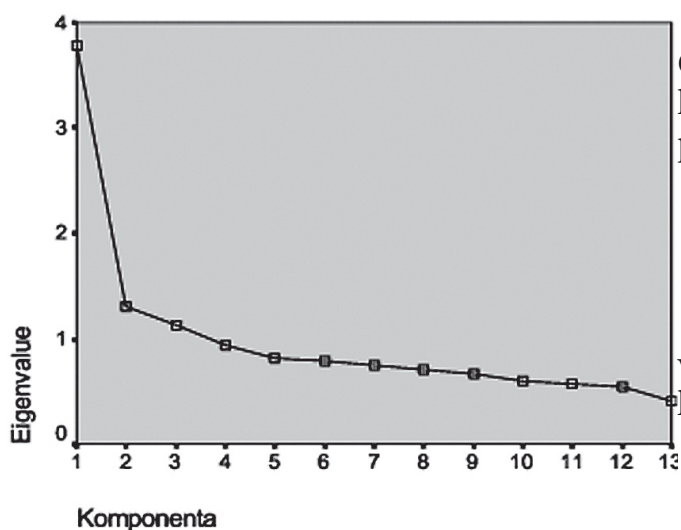
REZULTATI ISTRAŽIVANJA SA DISKUSIJOM

Jednofaktorskom analizom varijanse je utvrđeno da se ispitanici međusobno značajno ne razlikuju u odnosu na sklonost ka davanju socijalno poželjnih odgovora. Socijalno poželjni odgovori su podjednako zastupljeni kod svih studenata. Možemo zaključiti da oni ne proizvode systemske razlike u stavovima, tj. ne utiču bitnije na ispoljene stavove. Do sličnih rezultata su došli autori koji su ispitivali studente u Japanu (Horner-Johnson et al., 2002).

Faktorska struktura instrumenata proveravana je za svaku subskalu posebno, to jest proveravano je da li stavke koje čine određenu subskalu pokazuju zadovoljavajuća zasićenja na prvoj glavnoj komponenti.

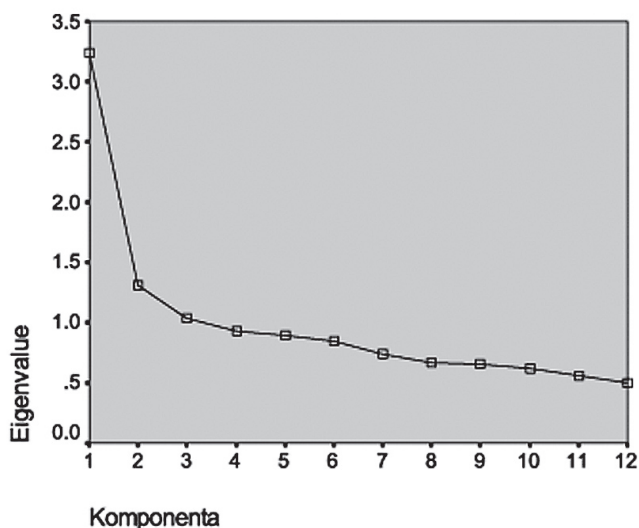
Faktorska struktura podskala CLAS-MR

Na subskali Osnajivanje ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 29,11% varijanse.



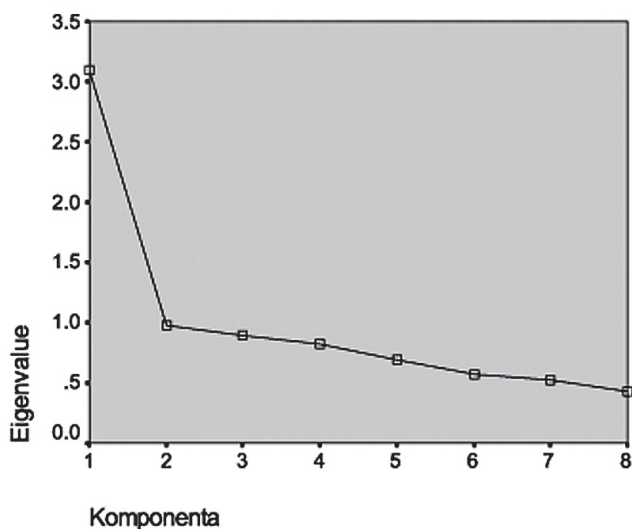
Grafikon 1. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Osnaživanje

Na subskali Sličnost ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 26,98% varijanse.



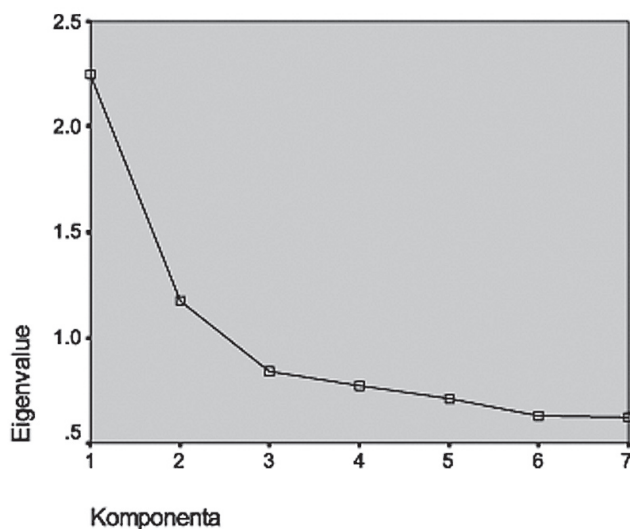
Grafikon 2. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Sličnost

Na subskali Isključivanje ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 38,62% varijanse.



Grafikon 3. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Isključivanje

Na subskali Zaštita ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 32,15 % varijanse.



Grafikon 4. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Zaštita

Katelovi skater dijagrami (Grafikoni 1-4) prikazuju odnos detektovanih faktora i njihove pouzdanosti.

U Tabeli br. 1 prikazana je korelacija pojedinih stavki na podskalama obuhvaćenih CLAS-MR sa ekstrahovanim faktorima.

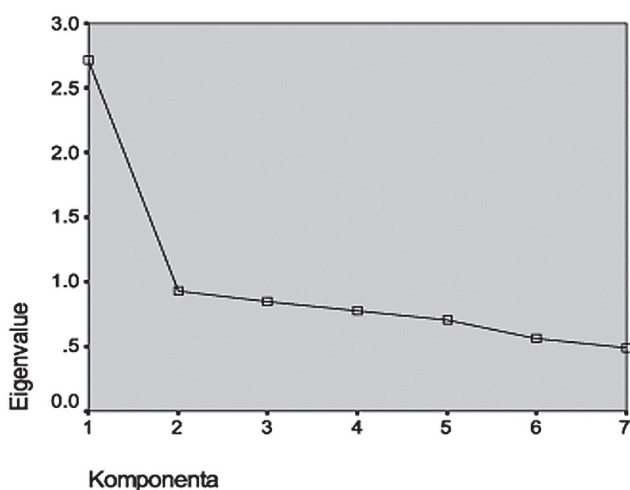
Tabela br. 1. Korelacija ajtema sa ekstrahovanim faktorima na CLAS-MR

| osnaživanje | | sličnost | | isključivanje | | zaštita | |
|-------------|-------|----------|-------|---------------|-------|---------|-------|
| ajtem | r | ajtem | r | ajtem | r | ajtem | r |
| 26 | 0.701 | 12 | 0.680 | 38 | 0.715 | 32 | 0.662 |
| 25 | 0.679 | 15 | 0.649 | 36 | 0.696 | 21 | 0.649 |
| 16 | 0.597 | 11 | 0.628 | 19 | 0.681 | 28 | 0.635 |
| 8 | 0.563 | 20 | 0.620 | 37 | 0.631 | 1 | 0.559 |
| 23 | 0.562 | 9 | 0.585 | 40 | 0.596 | 7 | 0.521 |
| 24 | 0.552 | 14 | 0.523 | 30 | 0.583 | 29 | 0.440 |
| 22 | 0.530 | 6 | 0.520 | 27 | 0.552 | 31 | 0.459 |
| 4 | 0.528 | 18 | 0.434 | 35 | 0.483 | | |
| 34 | 0.492 | 10 | 0.160 | | | | |
| 13 | 0.488 | 5 | 0.378 | | | | |
| 33 | 0.444 | 2 | 0.320 | | | | |
| 3 | 0.408 | 17 | 0.479 | | | | |
| 39 | 0.365 | | | | | | |

Na osnovu analize podataka prikazanih u Tabeli br. 1 možemo zaključiti da svi ajtemi u pojedinim podskalama pokazuju zadovoljavajući stepen zasićenja (korelacije) sa izvučenim faktorima. Na svim podskalama CLAS-MR moguće je ekstrahovati jedna faktor, na osnovu čega zaključujemo da stavke zaista čine pretpostavljene originalne podskale. Jedini izuzetak je stavka broj 10 na podskali Sličnost („Osobe sa intelektualnom ometenošću nije mnogo briga da li napreduju u poslu”). Ovu stavku bi, prema tome, trebalo proveriti u daljoj primeni CLAS-MR, a zatim je, po potrebi, preformulisati ili odstraniti.

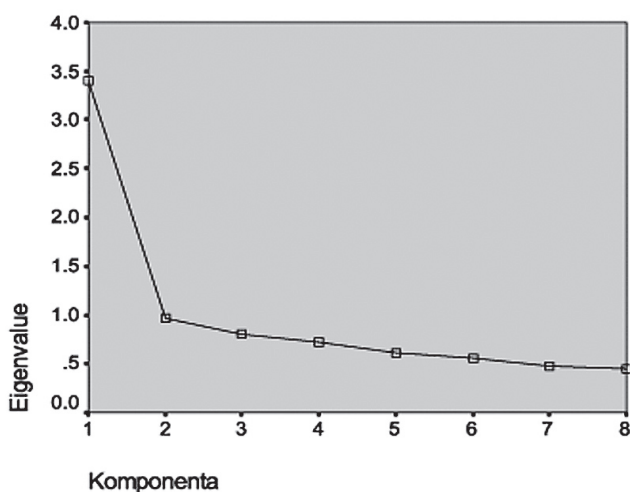
Faktorska struktura podskala MRAI

Na subskali Integracija-Segregacija ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 38,76 % varijanse.



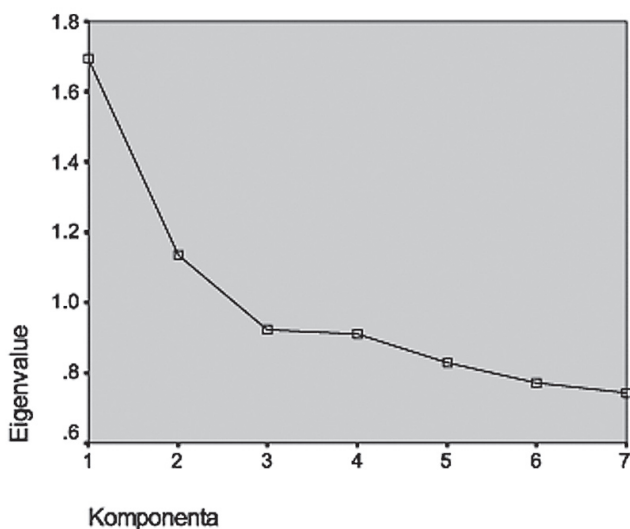
Grafikon 5. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Integracija-Segregacija

Na subskali Socijalna distanca ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 42,53 % varijanse.



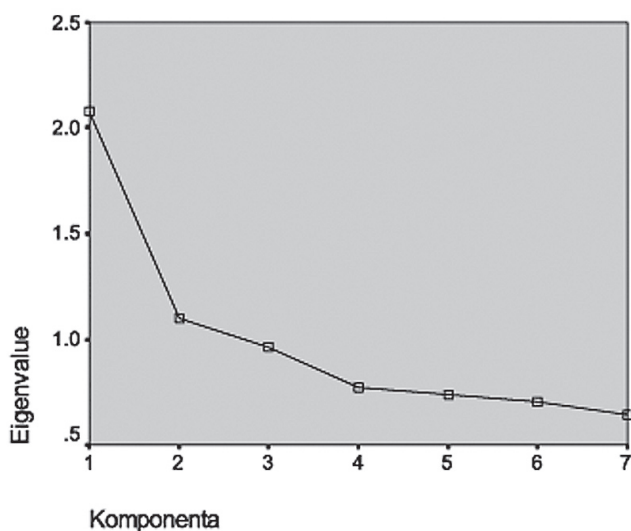
Grafikon 6. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Socijalna distanca

Na subskali Lična prava ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 24,21 % varijanse.



Grafikon 7. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Lična prava

Na subskali Prikriveno neprijateljstvo ekstrahovana je jedna glavna komponenta koja objašnjava 29,74 % varijanse.



Grafikon 8. Odnos faktora i njihove pouzdanosti (eigenvalue) na podskali Prikriveno neprijateljstvo

Katelovi skater dijagrami (Grafikoni 5-8) prikazuju odnos detektovanih faktora i njihove pouzdanosti.

U Tabeli br. 2 prikazana je korelacija pojedinih stavki na podskalama obuhvaćenih MRAI skalom sa ekstrahovanim faktorima.

Tabela br. 2. Korelacija ajtema sa ekstrahovanim faktorima na MRAI

| integr.-segreg. | | soc. distanca | | lična prava | | neprijateljstvo | |
|-----------------|-------|---------------|-------|-------------|-------|-----------------|-------|
| ajtem | r | ajtem | r | ajtem | r | ajtem | r |
| 29 | 0.748 | 11 | 0.732 | 8 | 0.607 | 10 | 0.683 |
| 1 | 0.695 | 5 | 0.722 | 6 | 0.572 | 4 | 0.607 |
| 23 | 0.649 | 19 | 0.706 | 12 | 0.530 | 26 | 0.575 |
| 13 | 0.643 | 15 | 0.665 | 22 | 0.400 | 9 | 0.556 |
| 17 | 0.592 | 3 | 0.642 | 20 | 0.434 | 16 | 0.519 |
| 7 | 0.555 | 27 | 0.601 | 28 | 0.500 | 25 | 0.480 |
| 2 | 0.421 | 24 | 0.580 | 14 | 0.346 | 21 | 0.327 |
| | | 18 | 0.542 | | | | |

Na osnovu analize podataka prikazanih u Tabeli broj 2 možemo zaključiti da sve stavke koje čine pojedine podskale pokazuju zadovoljavajući stepen zasićenja (korelacije) sa ekstrahovanim faktorom. Vidimo da je na svim subskalama instrumenta MRAI moguće ekstrahovati jedan faktor, odnosno da stavke zaista čine pretpostavljene originalne subskale.

Četvorofaktorska struktura CLAS-MR koja je prvobitno koncipirana u Americi pokazala se adekvatnom i za japanske studente (Horner-Johnson et al., 2002), kao i za ispitanike u Izraelu (Henry et al., 2001). Naši pokušaji da, na osnovu vlastitih rezultata, koncipiramo posebne faktore, nije bila uspešna, jer su dobijeni rezultati bili neinterpretabilni. Umesto toga smo se odlučili na ovu vrstu ispitivanja koje je pokazalo da se, uprkos brojnim ekstrahovanim faktorima (Grafčki prikazi) na svakoj podskali može izdvojiti samo jedna komponenta koja objašnjava najveći deo varijanse.

LITERATURA

1. Alfrev, M. (2004). Samozastupanje i slika o sebi kod mladih osoba s umjerenom i težom mentalnom retardacijom. Zbornik radova sa skupa „Dobra edukacijsko-rehabilitacijska praksa za 21. stoljeće“. Trakošćan, Hrvatska, str. 203 – 213.
2. Antonak, R. F., Livneh, H. (1995). Randomized response technique: a review and proposed extension to disability attitude studies. *Genetic, Social, and General Psychology Monographs*. 121; 97-145.
3. Chan, F. et al. (2002). Conjoint analysis in rehabilitation counselling research. *Rehabilitation Education*. 16, 179-195.
4. Fajgelj, S., Kuzmanović, B., Đukanović, B. (2004). Priručnik za socijalna istraživanja. CID. Podgorica.
5. Greenwald, A. G, McGhee, D. E, Schwartz, J. L. K. (1988). Measuring individual differences in implicit cognition: The Implicit Association Test. *Journal of Personality and Social Psychology*. 74, 1464-1480.
6. Hammond, K. R. (1948). Measuring attitudes by error-choice: An indirect method. *Journal of Abnormal and Social Psychology*. 43, 38-48.
7. Hastings, R. P., Sjostrom, K. E. & Stevenage, S. V. (1998). Swedish and English adolescents' attitudes toward the community presence of people with disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. vol.42, Part 3, pp. 246-253.
8. Henry, D. B, Duvdevany, I., Keys, C., Balcazar, F. (2001). American and Israeli staff attitudes toward people with intellectual disabilities. *Mental Retardation*, 66, 4-16.
9. Henry, D. B., Keys, C. B., Balcazar, F., Jopp, D. (1996). Attitudes of community-living staff members toward persons with mental retardation, mental illness and dual diagnosis, *Mental Retardation*. vol. 34, No. 6, p. 367-79.
10. Henry, D. B., Keys, C. B., Jopp, D., Balcazar, F. (1996). The Community Living Attitudes Scales, *Mental Retardation Form*: development and psychometric properties. *Mental Retardation*, 34, 149-58.
11. Horner-Johnson, W., Key,s C., Henry, D., Yamaki, K. O. F., Watanabe, K., Shimada, H. & Fugjimura, I. (2002). Attitudes of Japanese students toward people with intellectual disability. *Journal of Intellectual Disability Research*. vol.46, Part 5, pp.365-378.
12. Hunt, B., Hunt, C. S. (2000). Attitudes towards people with disabilities: A comparison of undergraduate rehabilitation and business majors. *Rehabilitation Education*. 14, 269-283.
13. Laws, G., Kelly, E. (2005). *The Attitudes and Friendship Intentions of Children in United Kingdom Mainstream Schools towards Peers with Physical or Intellectual Disabilities*. *International Journal of Disability, Development and Education*. vol. 52, No. 2, pp. 79–99.
14. Lifshitz, H., Glaubman, R. (2002). Religious and secular students' efficacy sense of self-and attitudes towards inclusion of pupils with intellectual disability and other types of needs, *Journal of Intellectual Disability Research*. vol. 46, Part 5. pp. 405-418.
15. Linkowski, D. C. (1971). A scale to measure acceptance of disability. *Rehabilitation Counselling Bulletin*. 14, 236-244.
16. Livneh, H., Antonak, R. F. (1994). Indirect methods to measure attitudes toward persons with disabilities. *Rehabilitation Education*. 8:103-137.
17. Makas, E., Finnerty-Fried, P., Sugafoos, A., Reiss, D. (1988). The issues in Disability Scale: A new cognitive and affective measure of attitude toward people with physical disabilities. *Journal of Applied Behavioural Counselling*. 19, 21-29.

18. Matejić-Đuričić, Z., Đuričić, M. (2007). Socijalni stavovi studenata prema ometenima. I naučni skup "Nove tendencije u specijalnoj edukaciji i rehabilitaciji". Fakultet za specijalnu edukaciju i rehabilitaciju. CIDD, Beograd, str. 87-106.
19. Millington, M. J., Strohmer, D. C., Reid, C. A., Spengler, P. M. (1996). A preliminary investigation of the role of differential complexity and response style in measuring attitudes toward people with disabilities. *Rehabilitation Psychology*. 41, 243-254.
20. Najman Hižman, E., Leutar, Z., Kancijan, S. (2008). Stavovi građana prema osobama s invaliditetom u Hrvatskoj prema usporedbi s Europskom unijom. *Socijalna ekologija*. Zagreb, vol.17, No.1, str. 71-93.
21. Onouha, A. R. (1992). The ability to fake on the Attitude Toward Disabled Persons Scale as a screening instrument for admission into a physical therapy program. *Physiotherapy Canada*. 44 (2), 34-36.
22. Rice, C. J. (2009). *Attitudes of Undergraduate Students Toward People with Intellectual Disabilities: Considerations for Future Policy Makers*, *College Student Journal*. vol. 43, Issue 1, pp. 207-215.
23. Salih, F. A., Al-Kandari, H. Y. (2007). Effect of a Disability Course on Prospective Educators' Attitudes Toward Individuals with Mental Retardation. *Digest of Middle East Studies*. vol. 16, No. 1, pp.12-29.
24. Strahan, R. & Gerbasi, K. C. (1972). Short, homogeneous versions of the Marlowe-Crowne Social Desirability Scale. *Journal of Clinical Psychology*, 28, 191-3.
25. Teodorović, B. (1977). Kvaliteta življenja odraslih osoba s težom mentalnom retardacijom. *Naš prijatelj – časopis za pitanja mentane retardacije*. 3 – 4, str. 4-12.
26. Thomas, A. (2001). The multidimensional character of biased perceptions of individuals with disabilities. *Journal of Rehabilitation*. 67(2), 3-9.
27. Warner, S. L. (1965). Randomized response: A survey technique for eliminating evasive answer bias. *Journal of the American Statistical Association*. 60:63-69.
28. Wright, B. A. (1960). *Physical Disability: A psychological approach*. New York: Harper & Row.
29. Yazbeck, M., McVilly, K., Parmenter, T. (2004). Attitudes toward people with intellectual disabilities. *Journal of Disability Policy Studies*. vol. 15, No 2, p. 97-111.
30. Yuker, H. E. (1988). Preface: Attitudes toward persons with disabilities progress and prospects. In: Yuker HE (ed.) *Attitudes toward persons with disabilities*. New York, NY: Springer.
31. Yuker, H. E. (1986). The Attitudes Toward Disabled Persons scale: Susceptibility to faking. *Rehabilitation Counseling Bulletin*, 29, 200-204.

FACTOR STRUCTURE OF THE SCALES FOR THE ASSESSMENT OF THE ATTITUDES TO PERSONS WITH INTELLECTUAL DISABILITY

Nenad Glumbić, Ivona Milačić-Vidojević, Svetlana Kaljača
University of Belgrade - Faculty of Special Education and Rehabilitation

Summary

Attitudes reflects a disposition to behave in certain manner, usually stereotypical and, hence, predictable. The importance of studying attitudes towards persons with intellectual disability is predicated upon assumption that possible discriminative behaviour could be directed by negative attitudes.

The objective of this research was to determine factor structure of two scales of attitudes toward persons with intellectual disability: Community Living Attitudes Scale and Mental Retardation Attitude Inventory.

The sample consisted of 678 students of Belgrade University, of both sexes, aged from 18 to 34. All of them filled out scales mentioned above and the short-form of Marlowe-Crowne Social Desirability Scale, as well. Factor analysis was performed for each of the subscales and factor extraction was done by analysis of the main components without rotation.

The obtained results show that each subscale represents only one factor, which means that certain items constitute original subscales.

Key words: intellectual disability, factor structure, attitudes